

KARL DITT

«Die Kulturraumforschung zwischen Wissenschaft und Politik. Das Beispiel Franz Petri (1903-1993)»
in *Westfälische Forschungen*, jg. 46 (1996), p. 73-176.

De jonge Duitse historicus Franz Petri die zich in 1930 voor een vijfjarig studieverblijf in Brussel kwam vestigen, had voornamelijk het Merovingische tijdperk op het oog. Maar het onderzoek naar de vroegmiddeleeuwse Frankische kolonisatie en het ontstaan van de hedendaagse taalgrens deed zijn aandacht weldra ook uitgaan naar actuele aspecten van zijn onderwerp, met name het nationaliteitengeschild in België. Petri hield aan zijn verblijf in Brussel en aan de Leuvense universiteit een levenslange belangstelling over voor de geschiedenis van de Lage Landen en vooral de zuidelijke gewesten. De vrucht van zijn opzoekingen in België was het in 1937 verschenen werk *Germanisches Volkserbe in Wallonien und Nordfrankreich*, waarmee hij zich meteen als beloftevol historicus in de kijker werkte. Sinds 1935 was de nieuwbakken Nederlanden-deskundige assistent, vanaf 1938 adjunct-directeur, aan het *Deutsch-Niederländisches Institut* dat sedert 1931 aan de Keulse universiteit bestond; in 1942

werd hij hoogleraar voor de geschiedenis van de Nederlanden in Keulen. In de late jaren dertig raakte hij bovendien tijdelijk betrokken bij de werking van de DeVlag.

Met Nederland en Vlaanderen bleef Petri ook na de oorlog bezig, als directeur van een instituut voor gewestelijke Westfaalse geschiedenis, als professor in Bonn en uiteindelijk als emeritus in Münster. Zijn belangstelling strekte zich uit van de vroege Middeleeuwen, zijn oorspronkelijk domein, over de cultuurgeschiedenis van de Nederlanden tot en met de Duitse *Flamenpolitik* van de Eerste Wereldoorlog. Op de kortstondige vrijage met de DeVlag na, hield Petri zich voor de oorlog afzijdig van de kring nationalistische generatiegenoten die onder inspiratie van de twintig jaar oudere Robert Paul Oszwald een duidelijk politiek getinte liefde voor de Vlaamse zaak tentoonspreidden. Zijn invalshoek was de geschiedeniswetenschap die ook na de oorlog een draaglijke, want onverdachte, grondslag vormde van blijvende belangstelling voor en uitwisseling met de westerburen.

Er was nochtans een periode in zijn leven waarin de professor - die in maart 1993 twee weken na zijn negentigste verjaardag overleed - zich wel met de politiek had ingelaten. Voor hedendaagse historici is het wellicht de meest interessante. Petri was tijdens de Tweede Wereldoorlog, van 1940 tot 1944, *Referent für Volkstum, Kultur und Wissenschaften beim Militärbefehlshaber in Belgien und Nordfrankreich*. Hij was in die hoedanigheid belast met onderwijszaken, het toezicht op de universiteiten, de taalwetgeving en de nationaliteitenkwestie in algemene zin (waarover hij ook historisch-politieke rapporten schreef

voor het bezettingsbestuur). Hij was dus nauw betrokken bij het collaboratiebeleid.

Hoe zag Petri toen zijn rol in het bezettingsbestuur? Hoe keek hij aan tegen het nationaal-socialisme? Hoe evolueerde voor 1945 zijn politieke gedachtenwereld? Tot dusver was daarover niet veel meer bekend dan de versie die hijzelf na de oorlog gaf. Bij zijn leven had de professor niet veel last van kritische biografen. Hij stelde nochtans belangstellende vakgenoten altijd gul documenten (soms originele stukken) ter hand uit zijn archief. Dit archief bevat onder meer zijn persoonlijke dossiers uit zijn tijd als medewerker van het bezettingsbestuur in België en verhuisde na zijn dood naar het *Zentrum für Niederlandestudien* in Münster. Hier ploos de Münsterse historicus Karl Ditt als eerste de onuitgegeven nalatenschap van Petri volledig uit. Ditt is verbonden aan het *Westfälisches Institut für Regionalgeschichte*, waar Petri tien jaar lang, tot 1961, directeur was. De bijdrage die hij in de *Westfälische Forschungen* publiceerde, gaat met ruim honderd bladzijden de lengte van een tijdschriftartikel duidelijk te boven. Het is de tot dusver grondigste en meest volledige Petri-biografie, gebaseerd op een nagenoeg uitputtende studie van het beschikbare gedrukte en onuitgegeven materiaal. Boeiend is vooral wat Ditt uit de doeken doet over de tijd voor 1945. Zijn bevindingen staan enigszins haaks op het beeld dat Petri en zijn medestanders - bijvoorbeeld zijn DeVlag-makker Henri Draye in de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* - na de oorlog ophingen. Een 'prototype van de nationaal-socialist' was de professor evenwel niet, zo stelt ook Ditt vast. Zijn vooroorlogse politieke ontwikkeling was onderhevig aan verscheidene en veelal tegenstrijdige invloeden.

De jonge Petri was ten tijde van de Weimar-republiek een vurig Duits nationalist. Hij had dat gemeen met het merendeel van zijn academisch gevormde land- en generatiegenoten. Maar zijn nationalisme werd getemperd door een sterke christelijke bezieling en sociale bewogenheid. Een bekrompen nationalist zou niet, zoals Petri in 1930, lid zijn geworden van de *Chevaliers du Prince de la Paix*, een christelijk-conservatieve internationale vredesbeweging die ijverde voor verzoening tussen de oorlogsvijanden van weleer. De gedachte dat de Europese volkeren, met name Duitsers en Fransen, verbonden waren door een 'hogere eenheid' die uitsteeg boven hun nationale verscheidenheid, was in zijn vooroorlogs denken steevast aanwezig.

Het was wellicht vanuit die Europese bewogenheid dat hij tijdens zijn verblijf in België meteen het heetste hangijzer aampakte in de toenmalige Duits-Belgische betrekkingen, het geschil om de Duitse moord- en brandpartijen bij de inval in augustus 1914. Aan Duitse kant heerste toen nog de stellige overtuiging dat de gewelduitbarstingen tegen de burgerbevolking gerechtvaardigde represailles waren geweest tegen acties van Belgische sluipschutters. Op uitgebreide fietstochten ondervroeg Petri overlevende getuigen en kwam tot de conclusie dat die versie niet klopte. De Duitsers hadden in 1914 een "zwarte, tragische schuld op zich genomen". Hij schreef dat in een brief van juli 1932 die in het opstel van Ditt niet aan bod komt. Het is nochtans een opmerkelijk document, want Petri stond met deze overtuiging toen aan Duitse kant vrijwel alleen. Zijn schuldbekentenis druiste lijnrecht in tegen de niet alleen ter rechterzijde zorgvuldig gekoesterde mythe van Duitse onschuld.

Anderdeels had de vooroorlogse Petri zeker geen kaas gegeten van parlementaire democratie en pluralisme. Ook dit was iets wat hij gemeen had met het merendeel van de jonge Duitse academici van zijn tijd. In een van zijn brieven uit Brussel deed hij, begin de jaren dertig, zijn beklag over de "verscheurdheid" van het politieke leven in Duitsland. Nu was de Weimar-republiek in haar laatste jaren zeker geen toonbeeld van een normaal functionerend parlementair stelsel. Dat verklaart ten dele de afkeer van Petri voor de partijdemocratie, die hem zoals menige generatiegenoot - alle christelijke en Europese inspiratie ten spijt - uiteindelijk vatbaar maakte voor het nationaal-socialistisch gedachtengoed.

De naoorlogse Petri getuigde in een vraagesprek met het Vlaamse weekblad *Spectator* (januari 1977) dat hij tot ongeveer 1938 "bepaalde sympathieën" koesterde voor het nationaal-socialisme. In het licht van het onderzoek van Ditt moet deze versie genuanceerd worden. In de eerste maanden na de machtsovername keek de behoudsgezinde burger Petri nog met onmiskenbare huivering aan tegen het nieuwe bewind. Hij vond Adolf Hitler een "volksmenner" zonder "innerlijk gezag" en de nazi's een stel onbesuisde woestelingen, aanbidders van het door hem verfoeide "machtsprincipe". Maar vanaf mei 1933 begon zijn aanvankelijke achterdocht weg te deemsteren en gaf Petri van langsom meer blijk van waardering voor het bewind. In 1937 werd hij lid van de partij. De ommezwaai was te wijten aan twee oorzaken: een naïef geloof in de 'oprechte' en 'gematigde' bedoelingen van Hitler (na enkele vredelievende toespraken) en de hoop dat het nationaal-socialisme een politieke kracht was die de sociale tegen-

stellingen in Duitsland kon wegwerken. Daarvoor was Petri bereid heel wat door de vingers te zien wat hij eigenlijk minder fraai vond : het antisemitisme, het geweld tegen andersdenkenden, de beknotting van de persoonlijke vrijheid.

In de winter van 1939-40 maakte Petri als dienstplichtige deel uit van een werkgroep rond de voormalige Keulse districtscommissaris Eggert Reeder, die belast was met de voorbereiding van een bezettingsbestuur in België en Nederland. Hij zag daar blijkbaar geen graten in. De heren vergaderden nu en dan in het *Deutsch-Niederländisches Institut* waar hij toen adjunct-directeur was. In verband met deze werkzaamheden schreef Petri een brochure over *Die Niederlande und das Reich*. Dit boekje (dat hij eind april 1940 had klaargestoomd) wordt in het betoog van Ditt, niet helemaal terecht, als een soort expansionistisch handvest bestempeld. Weliswaar beklemtoonde Petri daarin de historische banden tussen de Lage Landen en de aanpalende Duitse gewesten. Maar tegelijk maakte hij duidelijk dat hij de vroegmiddeleeuwse gemeenschappelijke afstamming van minder belang achtte dan de taalculturele factoren die sinds de 13de eeuw een Nederlands "*Volkstum*" hadden doen ontstaan waarvan Petri de zelfstandigheid niet in twijfel trok. Deze zienswijze was niet naar de zin van het ministerie van Propaganda dat ervoor zorgde dat de brochure slechts voor "intern dienstgebruik" werd toegelaten.

In het verdere verloop van de oorlog schoeide Petri zijn visie op de Nederlanden dan wel meer op de leest van de toen gangbare rassenkundige denkbeelden. In spreekbeurten en publicaties uit

de jaren 1942 tot 1944 beklemtoonde hij dat de Duitsers met hun westerburen, ondanks de taalculturele verschillen, een gezamenlijke "rassengrondslag" gemeen hadden. Hij bracht hulde aan de "moderne volkstheorie" die het belang van het ras als verbindend element over de taalgrenzen heen onder de aandacht had gebracht. Vooral de Walen konden volgens Petri uit het bewustzijn van hun Germaanse wortels de inspiratie putten om toenaadering tot Duitsland te zoeken. Maar ook de Vlamingen vielen misschien te paaien met verwijzingen naar "rassenbeginsel" en "Grootgermaanse rijksgedachte". De gezamenlijke "bloedsgrondslag geeft ons niet alleen het recht, maar verplicht ons, Vlaanderen als vlees van ons vlees en een deel van onszelf te blijven beschouwen", vond Petri.

Met zulke uitspraken waagde hij zich wel heel ver op glibberig terrein. Anderdeels bleven ze nog net wazig genoeg om er alle kanten mee uit te kunnen. Anders dan de openlijk Grootduitse propagandisten van de DeVlag en de SS trok Petri nooit concrete politieke conclusies uit zijn rassenkundige ontboezemingen. En waar zijn eigen reputatie als historicus in het gedrang kwam, hield hij de boot af. Uiteraard was zijn groot werk over de "*Germanische Volkserbe*", waarin hij de vroegmiddeleeuwse Germaanse aanwezigheid bezuiden de hedendaagse taalgrens had belicht, bijzonder geschikt om er argumenten voor een Duitse expansie aan te ontleen. In december 1940 beriep het Vlaams Verbond van Frankrijk rond *abbé* Jean-Marie Gantois zich in een verzoekschrift aan Hitler op Petri's studie om de aanhechting bij het Duitse Rijk van Noord-Frankrijk tot aan de Somme

te bepleiten. Petri schreef in de zomer van 1941 een tegenrapport waarin hij brandhout maakte van de stellingen van Gantois. Tegen al te verbeeldingrijke politieke conclusies uit zijn historisch werk tekende hij ook in 1942 verzet aan in een artikel in de *Brüsseler Zeitung*.

In politiek opzicht gaf Petri tijdens de oorlogsjaren doorgaans blijk van blind geloof in de wijsheid van het bewind en van een nagenoeg onthutsend gebrek aan bekwaamheid om althans de gepaste conclusies uit de gang van zaken te trekken. Getuige daarvan onder meer zijn verbijsterde reactie op de bomaanslag waarmee het Duitse militair verzet Hitler op 20 juli 1944 uit de weg poogde te ruimen.

Wegens zijn vooraanstaande functie in het bezettingsbestuur had Petri na 1945 aanvankelijk enige moeite om weer een voet aan de academische grond te krijgen. Vanaf februari 1946 zat hij anderhalf jaar lang vast in een Brits interneringskamp. Maar met de steun van goede vrienden slaagde hij er toch in weer een leerstoel te bemachtigen. Een van die vrienden was Gaston Eyskens die Petri in december 1949 ter hulp snelde met een bewijs van goed gedrag en zeden. Tijdens de bezettingjaren, aldus de toenmalige Leuvense professor, was Petri “in talrijke gevallen opgetreden om beslissingen van de militaire overheid ten bate van de universiteit te verzachten of om bevredigende oplossingen tot stand te brengen”.

Petri's hedendaagse biograaf Karl Ditt is minder mals voor de held van zijn studie. Dat Petri tot op het laatst bepaalde reserves tegenover het nationaal-socialisme bleef koesteren, lag volgens Ditt niet aan

hem, maar aan de nazi's zelf die hem ten onrechte hadden gewantwoord en zijn loyauteit en “*völkische*” overtuiging hadden onderschat. Men kan bij deze conclusie vraagtekens plaatsen. Het kenmerkt Petri's publieke uitspraken van voor 1945 dat ze veelal tamelijk wazig en bijgevolg voor verschillende interpretaties vatbaar waren. Ditt kiest in zulke gevallen meestal voor de voor Petri meest bezwarrende interpretatie, maar niet altijd met overtuigende argumenten. Zo schrijft hij over de brochure van 1940 omtrent *De Nederlanden en het Rijk* dat Petri daarin “bewust” een historische legitimatie voor een Duits expansiebeleid aanreikte. Nu kon in de gegeven tijdsomstandigheden de verwijzing naar historische banden tussen de Nederlanden en Duitsland bij de een of andere lezer dergelijke ideeën doen opkomen. Maar dat Petri dat “bewust” zou hebben beoogd, is een bewering die Ditt niet voldoende staft.

Onvoldoende vertrouwd is Ditt kennelijk met de politieke geschiedenis van de bezettingsperiode. Een Noord-Franse regionalistische beweging als het Vlaamsch Verbond van Frankrijk komt in zijn betoog uit de verf als “de meest radicale groep van de Vlaamse-nationalisten”. Waren er toen in België niet nog andere radicalen, vraagt de lezer zich af. De DeVlag komt in het artikel slechts terloops aan bod en van het VNV en van de machtsstrijd tussen beide strekkingen, waarin Petri niet de kant van de DeVlag koos, is er helemaal geen sprake. Anders was het wellicht mogelijk geweest Petri's uitspraken preciezer te situeren dan met de begrippen “germanisering” en “expansionisme” waar Ditt nogal gretig mee omspringt. Aan de verdiensten van zijn studie als bijdrage aan de geschiedenis

van de Duitse historiografie, maar ook van het Duits bezettingsbestuur in België, doen deze minpunten evenwel weinig af.

Winfried Dolderer